Тодор Събев (София)

ЦЪРКОВНО-КАЛЕНДАРНИЯТ ПРОБЛЕМ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ XX ВЕК

Нашият живот протича в определени рамки на времето и пространството. Времето се разкрива в трайност, измервана в часове, денонощия и пр., а неговата последователност възприемаме като минало, настояще и бъдеще. Календарите имат огромно практическо приложение в икономическия, обществения и религиозния живот. Без точно времеизчисление не може да се състави календар, а без календара - летопис, вярно датиране на събитията и създаване на историческа наука.

Т.нар. църковен календар почива върху измеренията и критериите на „гражданския“, но има своя специфика: религиозни празници, обичаи и традиции, тясно свързани с културния етос на една нация и с верско-духовното единство между народите. Някои богословски аспекти и канонически съображения при обсъждане на Юлианския и Григорианския календари често довеждат до деликатен баланс между положителните и отрицателните страни на двете календарни системи. Това затруднява процеса на църковно-календарните промени - дори и тогава, когато науката ги изисква. Историческият опит от ранната християнска епоха до ново време ярко демонстрира тези трудности. През XX столетие, обаче, преобладава стремежът към усъвършенстване на календара в посока, която съчетава предаността на Църквите към многовековната традиция с научно-астрономическата истина[1].

Следвайки европейските и други държави, през 1916 г. България заменила изостаналия с тринадесет денонощия Юлиански календар. Въведен бил модерният Григориански календар. Църквата взела отношение към това събитие и неговото отражение върху религиозно-богослужебния живот. Позовавайки се на факта, че нито една Православна църква не е приела новия календар и като църковен, Св. Синод решил: а.) Богослужебният годишен кръг за всички празници да се осъществява - както досега - по ст. ст.; б.) Всички писма и документи, издавани от църковните учреждения, да се датират по нововъведения календар, но в скоби да се поставят и съответните цифри по *ст. ст.*[2]

Въвеждането без затруднения на новата календарна система в нашата страна[i], и започналата наскоро след това

подготовка в международен план за по-съвършен световен календар вдъхнали кураж на Министерството на Външните работи и на Изповеданията за "посегателство" върху празниците. Това предизвикало оправдано недоволство. По повод на "Законопроекта за празниците и неделната почивка" (1920г.), Св. Синод изтъкнал, че "в сега действуващия закон..., без всякакви... основания и видими нужди се изпуснаха... от официално празнуване първостепенни... празници, каквито са... Св. Йоан Предтеча, св. Николай, св. Архангел (Михаил), св. Василий, ...Въведение Богородично, Кръстовден и др." Установените по *ст. ст.* Господски и Богородични празници трудно се съгласуват с новия календар. Необходими са промени, които да облекчат работещите в празнични дни (и особено малолетните). Режимът на ресторанти, магазини и др. също би трябвало да се съобрази с характера на празничния период [3].

Призивът на Църквата не срещнал пълно разбиране и подкрепа. Тенденцията на секуларизация бавно, но неотстъпно си пробивала път.

През 1924 г. Синодът назначил комисия да проучи "календарния въпрос" в светлината на решението на Православното съвещание (Цариград, 1923 г.) за въвеждане на „изправен“ Юлиански календар. Отправено било и запитване до съседните сестри Църкви относно тяхното становище[4]. Румънската православна църква отговорила, че календарната промяна ще влезе в сила през есента на 1924 г., като 1 октомври ще се брои за 14-и, "без обаче с тази реформа да бъдат засегнати Никейските нареждания за празника Пасха". Св. Синод решил да вземе становище по въпроса, след като види как ще се приложат промените "в Румънската и другите Православни църкви"[5].

Междувременно Министерството на Външните работи и на Изповеданията изпратило на Св. Синод - "за мнение"- писмото на Обществото на Народите по идеята за световна календарна реформа. В своя отговор Синодът изтъкнал, че този въпрос се отнася до цялата Православна църква и може да бъде предмет на разискване само на общ-поместен или Вселенски Събор[6].

Документите на междуцърковните форуми от онази епоха не говорят за критики от страна на българските църковни представители: митрополит Стефан Софийски, митрополит Паисий Врачански, протопрезвитер Стефан Цанков и др. по „календарния проблем“. Българската Православна Църква нямаше

и простор за междуцърковни изяви, понеже беше поставена в изолация във връзка с наложената й схизма (1872 г.).

През 1938 г. Св. Синод отхвърлил "като неприемлив за църковния ред и битови обичаи" предложения от Министерството на Външните работи проект на Барон Бедеус за радикална промяна на календара.

От края на 40-те години проектът за нов универсален календар, както и подтиците за по-голямо единство в християнската календарна система отново излизат на преден план. При подготовката за Московското Съвещание на автокефалните Православни църкви (1948 г.) Българският Екзарх Стефан I бе предложил календарния въпрос да бъде включен в дневния ред[7]. Интересът към тази тема постепенно нарастваше в нашата Църква и в други православни среди.

През 1954 г. специална комисия на БАН, в която взема участие и епископ Николай, ректор на Духовната академия, обсъди проекта на ООН за нов световен календар. Тогава Св. Синод реши: "По чисто църковно-религиозни съображения, не може да има положително становище по въпроса за реформиране на календара. Да бъдат уведомени за това Руската, Сръбската и Румънската Православни църкви"[8].

Засилването на атеистическата пропаганда и ограниченията за религиозно-духовен живот през петдесетте и началото на шестдесетте години в Източна Европа стимулираха съзнанието за необходимост от *общо* християнско свидетелство. Трасираше се път към сътрудничество с чуждестранни Църкви и световни организации. Търсеха се средства за опазване на възможния терен за вътрешна църковна мисия. Това бе период на приобщаване на всички Православни църкви в общохристиянското движение за мир, в Конференцията на европейските църкви и в Световния Съвет на църквите. Целият този процес вървеше успоредно с развиващата се подготовка, започнала през 1961 г., за Всеправо-славния църковен събор, чиято програма включваше и разглеж-дането на "църковно-календарния въпрос".

Именно в такъв контекст Св. Синод на нашата Църква се запознаваше с обстановката, преценките и оформящите се становища в други Православни църкви по "календарната тема", а така също с лансираните на Запад идеи за съгласувано по време честв уване на празника Пасха (Великден).

На 28. XII. 1966 г. известният в църковнообществените среди проф. Константин Н. Бобчев, настоятел при патриаршес-

като катедрала "Св. Александър Невски", написа "Изложение по календарния въпрос", адресирано до Българския Патриарх Кирил с копие до всички епархийски митрополити[9]. По-късно, екземпляри от него достигнаха до много други духовници и богослови, развивайки една благоприятна дискусия и съгласие с "инициативата" на проф. Бобчев за коригиране на църковния календар.

Изложението припомни причините и смисъла на календарната реформа в България през 1916 г., насочи поглед към изминатия половинвековен път, и предложи убедителни аргументи в полза на по-нататъшното усъвършенстваване на календара. Защото, „за нас става все по-ясно, че като запазва досега датуването на празниците по стар стил, нашата Църква идва в противоречие с множество фактори, което в никакъв случай не може да бъде в неин интерес". Авторът основателно изтъква, че "първият и най-важен от тези фактори е самият православен наш народ, който със смущение и чувство за някакво непонятно за него календарно безредие... се вижда принуден да посреща новогодишния празник,... традиционно чествуван с веселия и гощавки през най-благодатните, заключителни дни на Рождественския пост." По този повод проф. Бобчев цитира една силна с примери и красноречие извадка от статия на Ст. Каблешков ("Учителски вестник", 1927 г.), която завършва и с критична оценка по адрес на Църквата, заради раздвояването на народа и създаване на затруднения за самите вярващи. "Не са ли те (обрядите и обичаите - ск. Т. С.), заедно с вярата на дедите, езика на народа и неговите нрави, онези силни връзки, които връзват отделните индивиди в национален колективитет, поддържат и крепят националното съзнание и единство?... Църквата, в своя страх да приеме календарната реформа изцяло, постигна резултат, обратен на очакванията. Вместо закрепване и засилване на националното единство, тя се вижда днес изправена пред едно разслабване както на националното съзнание, тъй и на религиозния дух..."

Проф. Бобчев разглежда неудобството от "два календара": за държавата и Църквата, при което "самата Църква изпада в непоследователността да се съобразява с наредбите ту на единия, ту на другия календар - тъкмо в положението, в което изпада и отделния гражданин".

На трето и четвърто място стоят доводите, че "Църквата ни идва вече в несъгласие с повечето други Православни църкви и народи ...", и се разграничава - отделя „от всички църкви и народи с други християнски изповедания“.

Авторът на изложението изрично подчертава: "*Не бива да се мисли, че искането нашата Православна Църква да възприеме датуването на празниците по нов стил има нещо общо с икуменизма*" (т.е. стремежа за обединение на църквите в целия свят - сж. Т. С.). И още: "Бих искал да обясня дързновението си да се обърна към Ваше Светейшество и към Св. Синод... с това си изложение. Без да съм поддръжник на икуменизма, аз, в унисон - уверен съм - със стотици милиони християни по света, страдам от всичко това, което причинява разногласия между Християнските църкви и народи, и бих бил безкрайно радостен, ако поне с нещо би могло да се допринесе за намаляване на тези разногласия".

В единомислие с много богослови и други специалисти проф. К. Бобчев основателно твърди, че "календарният въпрос в никакъв случай не засяга основните догми и организационни форми на Християнските църкви. Той е... по-скоро технически, формален, макар и с голямо социално-битово и хуманно значение". А в социално-нравствената област, в миротворството, побратимяването и пр. Църквите "повече от всякога е необходимо да действуват съвместно..." Защото знаем добре, че "достатъчно други поводи имат враговете на християнството да (ни) обвиняват... в разногласия, вражди и борби, за да им се дава и поводът да критикуват несъгласието на християните задружно и едновременно да бият камбаните на храмовете си и да славят великите свои празници и богоугодници" (светии).

Накрая, авторът на изложението, сякаш с пророческо виждане, предлага решение по календарния въпрос, което напоследък се оформя като най-сполучливо за Православните църкви: неподвижните празници, започвайки с Коледа и Нова Година, да се честват "по един и същ стил", а определянето на Пасхалната дата и на свързаните с нея подвижни празници - "по еднакъв начин", съгласно изискванията на I Вселенски Събор и методите на изправения Юлиански календар.

От 1961 до 1967 г. Св. Синод на Българската православна църква многократно възлагаше проучването на календарния въпрос на комисии и отделни компетентни лица по тази материя. Сондирано бе също мнението на духовенството, особено по време на свещеническите конференции, някои специални беседи, разяснителни разговори и дискусии. Проведоха се консултации с най-заинтересованите сестри Църкви, които се ръководят по Юлианския календар, а така също с Румънската и други Православни

църкви относно опита им с отдавна приети в техните диоцези Новоюлиански календар.

Отговорни руски йерарси считаха, че ако Българската православна църква не изпитва трудности да въведе изправения календар, това може да има положително отражение и върху пастирско-възпитателния процес в диоцеза на Руската патриаршия.

През 1967 г. Св. Синод назначи комисия в състав: епископ Партений, епископ Николай и архимандрит Методий, която да подготви доклад относно целесъобразността на календарната промяна.

"Комисията единодушно се изказа в полза на реформата", но отправи и „запитване до Св. Синод: дали не би било по-добре... четирите братски Църкви (Българската, Руската, Сръбската и Ерусалимската) да приемат новия календар едновременно". Св. Синод прецени, че "Българската църква не може повече да отлага решението на календарния въпрос"[10].

На 22. XII. 1967 г., след обстойно разискване на основните аспекти и аргументи в полза на проекта за обновяване на Юлианския църковен календар, Св. Синод в пълен състав единомислено реши:

1.) След една година да се въведе в църковна употреба т.нар. изправен или Новоюлиански календар в диоцеза на Българската православна църква. Той възстановява честуването на неподвижните празници на *истинските им дати* - както са в богослужебните минеи, а за празнуването на Пасха и зависещите от нея подвижни (местещи се) празници - до Петдесетница запазва ръководните принципи на древната Александрийска пасхалия. Календарът да влезе в сила от 20. XII. (навечерието на Рождество Христово) 1968 г.

2.) Това решение да бъде оповестено на духовенството и вярващия народ със специално послание. Да се разясни смисъла на календарната промяна и се дадат кратки практически указания относно начина на преминаване към новия стил, прилагането на богослужебния типик и спазването на Коледния пост.

3) Решението на Св. Синод да бъде съобщено на светите Православни църкви.

4) Да се замоли Комитета при Министерството на Външните работи по въпросите на Българската православна църква и религиозните култове да направи съответни постъпки за всенародно честуване празника на славянските просветители св.

св. Кирил и Методий на 11 май, а на св. Климент Охридски на 25 ноември, както те се празнуваха до 1916 г.[11].

Личните разговори, наблюдения и проучване на българи и чужденци, посещавали страната ни и участвали на богослужения и честванията от 60-те години насам, потвърждават твърдението на споменатите вече документи, че условията бяха назрели за приемането на изправения църковен календар. Особено доверие заслужава в това отношение цитираната преценка на Комисията от високо авторитетни български духовници. Седем години по-късно тя беше повторена от отец Методий в изложението "Българската православна църква и календарният въпрос" (23 април 1974г., стр. 4). Едно от главните основания, залегнали в историческия прот. №35/12.VII.1967г. на Св. Синод бе, че "въвеждането на новия календар е желано от епископата, свещенството и вярващите (миряни)". Посланието до клира и „всички чеда на Българската православна църква“ започваше с това, че "напоследък се умножиха исканията - писмени и устни - да се въведе в родната ни Св. Църква... поправения Юлиански календар. Исканията идват от всички църковни среди. Явно стана, че се касае до общо желание на клира и миряните".

Така новоприетият календар наистина започна да се прилага без трудности. Това обаче не означаваше, че нашите православни вярващи бяха достатъчно просветени и психологи-чески напълно подготвени. Архиереи, свещеници, богослови и будни църковно-обществени труженици не бяха *завършили* своите задачи! Всички бяхме едва в *началото* на един нов етап по пътя на дълга относно *разяснителната работа* върху календара: неговата същност и значение, кое е "*новото*" в сравнение със "*старото*", с какво е свързано прилагането на "календарната промяна" (а не реформа!) и т.н. Пропуснат бе най-важният момент за духовно-пастирско и педагогическо ръководство на народа. Това опущение беше отбелязано и отчасти компенсирано в беседите и статиите на архим. Методий, последван и от други ревностни духовници. В своя отзив (от 1969 г.) за книгата "Църковно-календарният въпрос", отец Методий пише: "Българският вярващ народ единодушно и с радост прие извършената... реформа. Но мнозина от вярващите и досега не знаят в какво точно се състои новото в новия календар. Докато някои са убедени, че Българската църква е приела така нар. "нов стил", т.е. Григорианския календар, по който се водят западните християни..., други смятат, че ние просто сме се върнали на стария наш Юлиански календар, по който Българската

църква празнуваше неподвижните празници до 1916 г. А се намират и такива, макар и нищожно малцинство, които са принципиални противници на календарната реформа, смятайки я за нарушение на православната вяра и опасна за спасението на душата. Нито първите, нито вторите, а още по-малко третите са на прав път". След това авторът въвежда и обяснява въпросите ясно и убедително. По-късно той отново свидетелствува за "почти пълната готовност" в сърцата на вярващите, но и за необходимостта от допълнително изяснение "в достъпна за тях форма" на някои аспекти от календарната промяна[12].

За съжаление, Църквата ни не успя да продължи диалога с "иначе мислещите" относно календара и да предостави подходящи материали за правилно ориентиране на колебаещите се, като подпомогне просветната работа на епархийско ниво. А оттам можеше да се дойде до цялото енорийско свещенство, до любознателните и активно участващи в църковния живот миряни. Минусите от това опущение изглеждат още по-значими, като имаме предвид, че Църквата подготвяше материали и становища по "календарния въпрос" за Всеправославните съвещания, конференции, научни симпозиуми и изследвания от 1968 г. насам. През този период все по-рядко в църковната преса и в доклади на свещенически конференции се споделяше нужната информация по актуални духовно-пастирски и междуцърковни теми, които изискваха дискусия, общ поглед към бъдещето и взаимопомощ между всички труженици на религиозно-нравственото поприще.

Църквата не намери подкрепа от държавната власт и нашата общественост за осъществяване на Синодалното решение от 1967 г. (прот. № 35) да се коригира *наложеното й* след 1916 г. исторически и обществено неоправдано преместване на празниците в чест на св. славянобългарски просветители Кирил и Методий (от 11 на 24 май) и на св. Климент Охридски (от 25 ноември на 8 декември). Едва напоследък се проявява известно разбиране по този въпрос - особено от страна на университетските ръководства.

Мнозина духовници и високо просветени миряни оцениха като нецелесъобразно решението на Св. Синод (взето без традиционното за Църквата ни допитване до народа и консултиране със сестри Православни църкви) да се върне празнуването на Гергьовден отново на 6 май. От това не се постигнаха резултати нито в религиозно-богослужебно отношение, нито в осмислянето на едно общонародно празненство с местни обичаи. И този път

вярващите у нас не разбраха истинските причини и смисъла на промяната. Чрез нея се насърчи още и "старостилната обрядност" на отделни места в България във връзка с празника Петровден на 12 юли. Това направи безучастна Църквата в "народното честуване" и едновременно отдалечи българския скотовъдец от религиозния празник "Св. апостоли Петър и Павел" на 29 юни, определен исторически именно на тази дата, фиксирана както в житията на двамата първовърховни апостоли, така и в богослужебните книги.

С радост се констатира, че все по-голям брой български духовници вярно "разпознават знаците на времето" и с високо съзнание за дълг посвещават слова, беседи, статии и интервюта на "календарния въпрос", за да помогнат на православния християнин, който търси истината[13].

Дори някои със симпатии към Юлианския календар - *ст. ст.* (напр. свещеници от Старозагорска епархия), през 1992 г. отправиха зов до всички архиереи: "Не пипайте повече календара, тази заздравяла рана!“

Отхвърлени бяха и безпочвените твърдения, че "новият календар е бил наложен в България от държавната власт". Нима комунистически и атеистически сили въздействуваха върху процеса за въвеждане на този календар в Румъния, Гърция и други през 20-те години? "Нали тъкмо в Съветския съюз - главната крепост на комунизма и център за влияние в другите страни на Източна Европа - нито една от поместните Църкви: Руска, Грузинска, Арменска и други не премина към изправения Юлиански календар". Известно е, че в Югославия също „не е даван сигнал“ за промяна на църковния календар. В България Комитетът по вероизповеданията в лицето на своя председател, М. Ключуков, и заместника му Д. Тодоров (вторият е жива история на събитията от 60-те и 70-те години) постави *под специална протекция* Руския манастир в Княжево, около който се бяха групирали привържениците на стария календар. Манастирът беше „частично ограничен в публичното богослужение по ст.ст.", но продължи своята дейност и роля на религиозно-мистичен център и духовен оазис в секуларизиращата се столица. Не прекъснаха живите му връзки с Руската патриаршия, нито контактите му с чужденци. Не бяха занемарени и отношенията на сторонниците на изправения календар епископ Партений, епископ Николай и архим. Методий с духовните им чада, останали със *ст. ст.*

Накрая следва да се припомни отново, че Правителството не изпълни искането на Св. Синод за връщане на някои важни празници на техните исторически дати, "и изкуши църковното ръководство да следва народа" в традиционните тържества на Гергьовден по *ст. ст*.

Десетки исторически документи и публикации в СССР (до 1990 г.), в България и други социалистически страни свидетелстват, че идеологическо-атеистическите институции въставаха най-вече срещу "обновяването и модернизирането" на Църквата (нейния календар, богослужение, богословска мисъл) в унисон с науката. Считаше се, че това са средства за продължаване на живота и жилавостта на религията, за пригаждане на църковната мисия към новите условия на живот[14].

В заключение трябва да отбележим, че от Първата световна война досега се утвърждават три възможности за по-усъвършенстван църковен календар с оглед бленуваното общохристиянско единство при празнуването на Великден:

1. Фиксирана постоянна дата на Пасхата, както е Рождество Христово и други големи християнски празници.

2. Подвижна дата на Великден, но винаги в рамките на около една седмица.

3. Подвижна Пасхална дата в по-широки хронологически рамки, отговаряща на целите, които е имал I Никейски Вселенски Събор. Той фактически е изправил неточния Юлиански календар с неговите последици върху изчислението на Великденската дата.

Първите две предложения остават приемливи за преобладаващото мнозинство в западния християнски свят (католици и протестанти), но неперспективни за православните църковни среди - включително т. нар. Диаспора в различните континенти.

Третото решение намери широка подкрепа почти на всички научни форуми и междуцърковни срещи по темата. То утвърждава Новоюлианския календар с традиционната православна пасхалия, която обаче уточнява времето за празнуване не просто по цикли и по Еврейския календар, а по прецизни астрономически данни за всяка година, вземайки под внимание Христовото Възкресение в Ерусалим[15]. Единодушното приложение на това решение в Православния Изток може да открие път и на общохристиянско съгласие по църковно-пасхалния въпрос.

А колкото до съгласуваността на изправения Юлиански календар с научните данни, тя е безспорна. Разликата между

неговата календарна година и тропическата едва след 42 772 години ще отбележи грешка - непокритие от едно денонощие. До 2800-та година той съвпада с Григорианския. Неговото голямо предимство е в това, че той въвежда новия стил за всички неподвижни църковни празници и тяхното честване на реалните им исторически дати. Този календар е приет от мнозинството поместни Православни църкви и е надежден инструмент за единството.

---

[1] Вж. подр. **Събев, Т**. Църковно-календарният въпрос. С., 1968, pass.

[2] Срв. Окръжно послание на Св. Синод № 3551 от 4. VII. (21. VI. ст. ст.) 1916 г.

[3] Протоколи на Св. Синод, № 16 от 3.VI.1920 г.; Арх. фонд "Църковно-календарният въпрос" ЦИАИ.

[4] Пак там, прот. № 12 от 1.IV. и № 20 от 10.IV.1924 г.

[5] Пак там, прот. № 61 от 9.IX.1924 г.

[6] Пак там, прот. № 29 от 18.VI.1924 г.

[7] Вж. Изложение от 23.IV.1974 г. на *архим. Методий* "Българската православна църква и Календарният въпрос", стр. 1-2 - пос.арх.фонд, ЦИАИ.

[8] Протоколи на Св. Синод, № 50 от 12.XI.1954 г.; № 58 от 11.XII.1954 г., и № 64 от 27.XII.1954 г.

[9] Вж. пос. арх. фонд - ЦИАИ.

[10] *Архимандрит Методий*. Пос. Изложение, стр. 4-5.

[11] Протоколи на Св. Синод в пълен състав, № 35 от 22.XII.1967 г.; срв. *Архимандрит Методий*. Пак там.

[12] *Архимандрит Методий*. Пос.статии,и Изложение,стр.4-6.

[13] Срв. напр. *Хаджистоянов, свещеноикономБорис Г.* Самозван чужденец се вживява в ролата на "екзарх на България". Стар и нов стил на календара! Що е то? Кой е прав? Добре познати стари богоборци в нови одежди - в. Македония, 1995 г., бр. 6, стр. 9.

[14] Срв. **Събев, Т.** Участие на Православните и др. църкви от Източна Европа в Световния съвет на църквите (под печат).

[15] Срв. *Synodica*, Vol. VIII, pp. 113 sq.; *Heller, Dagmar*. The Date of Easter: A Church-Dividing Issue? - *The Ecumenical Review*, 1996, № 48, pp. 397f.

THE PROBLEM OF THE CHURCH CALENDAR DURING THE XX CENTURY IN BULGARIA

Todor Sabev (Sofia)

(summary)

The present paper investigates the problem of the Church calendar and its recognition in Bulgaria. In 1916 the Julian calendar was substituted with the Gregorian one and since 20.12.1968, up to the present, the Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church has adopted the so-called New Julian calendar. In his article, the author also rejects the argument of a secular influence on the decision of the Holy Synod to introduce the New Julian calendar and emphasizes on its advantage for celebrating the immovable Church holidays on actual historical dates.